

zouden bijvoorbeeld aangevuld hebben dat de OT-arbeiders die uit België naar Noord-Frankrijk gedeporteerd werden niet alleen ingezet werden aan de Atlantische kust, maar ook in de Franse Ardennen, in Les Mazures, dat niet alle Joden uit België Belgische Joden waren (minder dan tien percent van de Joodse bevolking in België had de Belgische nationaliteit), of dat de transporten uit Mechelen grotendeels verliepen met tweedeklaswagons in plaats van vierdeklaswagons. De werken van Klarsfeld over Frankrijk en België hadden eveneens kunnen bijdragen, bijvoorbeeld in verband met zijn statistische aanpak. Dat van Rens en Wilms wel de brede analyse wel weten te synthetiseren en op een niveau boven het louter aandragen van feiten brengen bewijzen ze in hun besluit. Ze maken er de analyse van de Nederlandse paradox (het hoge aantal Nederlandse Joodse slachtoffers terwijl de gemeenschap zo sterk geïntegreerd was) en geven aan dat uit het Cosel-onderzoek blijkt dat het aspect van het profiel van de Joodse bevolking (het sterk geassimileerd zijn en het Jiddisch en Pools niet-machtig zijn, het gebrek aan ervaring met vervolging, hun economisch profiel in de middenstand, als student of in intellectuele beroepen en het niet gewend zijn aan zware fysieke arbeid), zeker de overlevingskansen van de Cosel-Joden uit Nederland negatief beïnvloedde ten opzicht van de Joden uit Frankrijk en België. Tot slot brengen ze ook de verschillende manieren waarop het genocidale regime van de nazi's werkte in beeld. De slachtoffers vielen bij executie (de Holocaust met de kogel), ontbering, in de gaskamers en in slavernij (waaronder de dwangarbeid van de Cosel-Joden). Op die manier krijgt de lezer zowel bij de start als aan het einde van het boek een heldere houvast. Van Rens en Wilms geven het erg goed zelf aan: "Dit boek gaat vooral over de 9.600 mannen en jongens die in Cosel werden gescheiden van hun geliefden en met geweld uit de deportatietreinen werden gehaald." Ze werden eerst beroofd van hun families, mochten zolang ze economisch renderden verder leven en daarna wachtte hen de dood. "Men kan de transporten naar Cosel alleen begrijpen als zij worden gezien in een ruimere context", schrijven de auteurs. Hun keuze om het

onderwerp degelijk in te passen in het bredere kader van economische belangen en oorlogsvoering, naast een genocidaal regime, en vervolgens in zoveel details als mogelijk de trajecten van de slachtoffers uit Cosel te reconstrueren maakt van dit boek een echt overzichtswerk waar nog door velen naar zal teruggerepen worden die zich over deze thematiek buigen. Tenslotte schreven van Rens en Wilms dit boek niet alleen vanuit een wetenschappelijk, maar ook vanuit een moreel en ethisch doel, het herdenken van de slachtoffers die in Cosel uit de deportatietreinen gesleurd werden. Naast het oprichten van een gedenkzuil en monument op het goederenstation van Cosel, is dit boek zeker een manier om de nagedachtenis aan de slachtoffers in leven te houden. Ook daar kan het publiceren van een dergelijk uitgebreid onderzoeks- en naslagwerk toe bijdragen.

Veerle Vanden Daelen

MATTHEW G. STANARD

The Leopard, the Lion and the Cock. Colonial Memories and Monuments in Belgium

Leuven, University Press, 2019, 338 p.

Je kon er de afgelopen jaren niet naast kijken: het postkoloniale debat is *hot* in België. Of het nu door de Canvas-serie *Kinderen van de Kolonie*, de opening van het gerenoveerde *AfricaMuseum* in Tervuren of de installatie van de *Square Place Lumumba* aan de ingang van Matonge kwam, de discussie over het Belgische koloniale verleden had een prominente plek in het maatschappelijk debat. Te midden van deze soms verhitte discussies probeerde Matthias G. Stanard, professor moderne Europese geschiedenis aan Berry College, met zijn boek *The Leopard, the Lion, and the Cock* een overzicht te bieden van deze polemieken. Nadat hij eerder al *Selling the Congo: A History of European Pro-Empire Propaganda and the Making of Belgian Imperialism* publiceerde, nam hij nu de periode na de Congolese onafhankelijkheid onder handen. Een indrukwekkende en ambitieuze onderneming gezien de breedte van Stanards aanpak. Zowel literatuur, musea, koloniale verenigingen, film, politieke debatten en nog tal van andere thema's konden immers op zijn aandacht rekenen.

Zoals de ondertitel *Colonial Memories en Monuments in Belgium* verraadt, had Stanard met dit boek een dubbel doel voor ogen. Enerzijds is het boek doorspekt met uitgelichte kaders waarin enkele van de meest opvallende koloniale straatnamen, standbeelden en herdenkingsplaques worden beschreven. Zo krijgt de lezer een coherent en aangenaam leesbare introductie van de totstandkoming, de verheerlijkte actor en de huidige toestand bij de meest opvallende plekken van koloniale herinnering. Anderzijds geeft hij aan de hand van vijf chronologisch afgebakende hoofdstukken een introductie tot de belangrijkste uitingsvormen van het maatschappelijk debat in België. Hierbij plaatst Stanard het debat over kolonialisme steeds in een bredere maatschappelijke context. Met zijn verwijzingen naar de impact van de Koningskwesitie, de brand in de *Innovation*, de Bende van Nijvel en de affaire-Dutroux roept hij op accurate wijze de sfeer van het desbetreffende tijdsgewricht op.

De keuzes die Stanard heeft gemaakt over de structuur en vormgeving hebben echter hun prijs. Zo zijn de hoofdstukken opgebroken in erg korte secties hetgeen de leesbaarheid bemoeilijkt. Een thematische aanpak waarbij actoren en instellingen met een duidelijke invloed op de vorming van het Belgische koloniaal debat in een samenhangend narratief waren onderzocht, had wellicht een duidelijkere analyse opgeleverd. De bijdrage van iemand als David Van Reybrouck aan het debat is pas volledig te doorgronden als je *Congo. Een geschiedenis* in direct verband brengt met zijn theaterproducties *Missie* en *Para*. Wie zich bovendien had verwacht aan een duidelijke analyse van de verhouding tussen de Belgische politieke partijen en ideologieën ten opzichte van het thema blijft ook op zijn honger zitten.

In plaats van een gids doorheen de geschiedenis van België's omgang met het koloniaal verleden is het boek door de fragmentarische aanpak erg vaak een wervelwind die je kortstondig en haastig langs zo veel mogelijk aspecten van het debat meesleurt. De Afrika-denk van de VRT, de kunsthandels met Afrikaanse kunst op de Brusselse Kleine Zavel, het *AfricaMuseum* in Tervuren en monumenten van

Verviers tot Oostende; Stanard passeert er overal, maar houdt nooit lang genoeg halt. Een geannoteerde landkaart met daarop een overzicht van 's lands koloniale *lieux de mémoire* had het boek wat in perspectief kunnen zetten. Desalniettemin getuigt het Excel-bestand met daarin een overzicht van de koloniale plaatsen van herinnering van een enorme heuristische inspanning.

Hoewel de auteur zelf aangeeft zich te hebben gefocust op de periode na de *Dipenda*, is zijn beschrijving van de koloniale periode wel erg summier. Door zijn eerste hoofdstuk 'Leopold II's Congo' te openen met "*The Belgian experience with overseas colonialism dates back to the country's second King, Leopold II*", reduceert hij de geschiedenis van het Belgisch overzees expansionisme tot een geschiedenis van Leopold II en diens koloniale project in Centraal-Afrika. De eerdere koloniale ambities van Leopold I, het globale karakter van Leopold II's plannen in bijvoorbeeld Egypte, China en Marokko, maar ook de bijdrage van de *parti colonial* zoals Vincent Viaene de pro-koloniale lobby in België noemde, worden hierdoor naar de achtergrond gedrukt. In die zin is Stanard veeleer een product van een bepaalde traditie om naar Congo en Leopold II te kijken dan dat hij een externe observator is van die maatschappelijke en historiografische debatten.

Stanard steunt ook voornamelijk op Engels- of Franstalige literatuur en dat resulteert in een vaak éézijdige lezing van het beschikbare arsenaal aan bronnenmateriaal. In de Vlaamse boekhandels verschenen er afgelopen decennia bijvoorbeeld een breed aanbod van memoires met titels als: *De Laatste Kolonialeen. Vlamingen in de Congo 1950-1960, Herinneringen aan Congo, Onze dagen in Congo: Verhalen van oud-kolonialeen, Congo: de schooneste tijd van mijn leven, Congo Dokters, Ik was jong en leefde in Congo. Belgische vrouwen in onze kolonie*. Deze in nostalgie badende getuigenissen geven bezwaarlijk een volledig beeld van de koloniale periode, maar ze hadden zeker een plek in het boek verdiend om zo te duiden hoe een positief en revisionistisch beeld op de kolonisatie in België voet aan de grond heeft kunnen krijgen.

Hoewel Stanard een uitgebreide groep aan herdachte kolonialen onder de aandacht brengt, grijpt hij voor de biografische informatie over de koloniale actoren wel erg nadrukkelijk terug op de *Biographie Coloniale Belge (BCB)*. Dit terwijl de *BCB*, gepubliceerd tussen 1948 en 2015, als instrument voor de koloniale propaganda *an sich* eigenlijk een studie op zichzelf of op zijn minst een kritisch gebruik vereist. De auteur geeft dan wel aan dat hij de archieven van het ministerie van Buitenlandse Zaken en het AfricaMuseum heeft geconsulteerd, maar een blik op de bibliografie leert dat hij maar erg beperkt gebruik heeft gemaakt van deze collecties. Daarnaast hadden ook bezoeken aan enkele andere Belgische archieven een beter inzicht kunnen bieden in de politiek die schuilging achter het al dan niet plaatsen van een koloniaal monument. Om maar één voorbeeld te geven: dossiers over de zwerftocht van het standbeeld van Baron Dhanis door het Antwerpse straatbeeld liggen nog steeds stof te vergaren in het Antwerpse Felixarchief.

Zoals blijkt uit enkele foto's van koloniale monumenten die de auteur zelf maakte, heeft hij wel degelijk een *trip down memory lane* van het Belgische koloniaal geheugen gemaakt. Toch lijkt het alsof hij hierbij nooit volledig uit zijn bubbel is gekomen. *The Leopard, the Lion and the Cock* is een instapklare inleiding tot het Belgisch koloniaal debat voor de Engelstalige lezer die niet vertrouwd is met het onderwerp, maar er ontbreekt toch een zeker evenwicht in het boek. Niet in het minst de Congolese diaspora zelf had een veel meer prominente plek kunnen en misschien wel moeten krijgen. Interessante actoren zoals Pitcho Womba Konga, Anne Wetsi Mpoma, Mireille Tsheusi-Robert, Billy Kalonji en Zana Etambala hadden zonder enige twijfel een relevante en verfrissende blik kunnen geven achter de schermen van het Belgische koloniale debat. Met een volgend boek dat volledig gewijd is aan de Congolese stem zou hij zijn drieluik echter nog altijd kunnen vervolmaken.

Gert Huskens